

ΕΛΛΗΝΕΣ Η ΡΩΜΙΟΙ;*

Φίλε κύριε Συντάκτα,

Σας παρακαλῶ νὰ φιλοξενήσετε εἰς τὰς στήλας σας ὀλίγας προχείρους παρατηρήσεις μου περὶ τῆς γνώμης, τὴν ὁποίαν εἰς τὸ χθεσινὸν φύλλον τοῦ Ἄστεως ἀναπτύσσει ὁ κ. Παλαμᾶς ὑποστηρίζων ὅτι ὁ ἀκραιφνῶς δημώδης τύπος τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν ὀνόματος εἶναι Ρωμιός καὶ ἔνεκα τούτου προτιμητέος τοῦ δυσκινήτου ὀνόματος Ἑλλήν, ὅπερ θεωρεῖ ὡς δημιούργημα τῆς ἐπισήμου γλώσσης. Ἡ συζήτησις, ἂν καὶ συζήτησις περὶ λέξεων, ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ θεωρηθῇ ὡς κενόσπουδός τις ματαιολογία, διότι οὐδαμῶς εἶναι ἀδιάφορος ἡ γνώσις τοῦ ἀληθοῦς ἡμῶν ἔθνικοῦ ὀνόματος καὶ ἡ ἐξέτασις περὶ τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ, ἂν τὸ εἶναι ἐπὶ ἤλθεν ἐκ μικρολόγου ζήλου πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, ζήλου παρασιάζοντος καὶ διαστρέφοντος τὴν ἔθνικὴν συνείδησιν καὶ εἰς ἐπιλαστικὰς, μισροσόφους προσβιάζοντας. Ἡ Παλαμᾶς πιστεύει ὅτι ὁ Ἑλλήν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐπαύθη ὁ ἔργας τὸν Θούριόν του, καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀκόμη, ἐκάλει καὶ καλεῖ ἑαυτὸν Ρωμιόν. Ἐπικαλεῖται δὲ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου στίχους μεσαιωνικῶν ποιημάτων καὶ τινῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, καθὼς καὶ τοὺς λόγους δύο πρωταθλητῶν τῶν πρὸς τοὺς Τούρκους ἀγώνων, τοῦ Λάμπρου Κατσώνη καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὧν ὁ τελευταῖος εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του ἔχει τὴν φράσιν «οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Ρωμαῖοι». Θὰ ἴδωμεν ὅτι ταῦτα οὐδὲν μαρτυροῦσιν· ἐν παρόδῳ δὲ παρατηροῦμεν ὅτι, ἂν ὁ Κολοκοτρώνης ὀνομάζει ᾠ-αξ τοὺς ὁμοειθεῖς τοῦ Ρωμαίους, χιλιάκις ἐν τῇ αὐτῇ βιβλίῳ τοὺς ὀνομάζει Ἑλληνας· οἷανδὴποτε σελίδα τῶν Ἀπομνημονευμάτων του καὶ ἂν ἀνοίξῃς. Θὰ ἴδῃς πολλάκις ἐπαναλαμβανόμενον τὸ ὄνομα τοῦτο.

Ἄλλ' οὐδεμίαν ὑπῆρχε χρεία μαρτυριῶν πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν ἑαυτοὺς καὶ Ρωμιούς· οὐδεὶς ἠμφισβήτησέ ποτε τὸ πρᾶγμα. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τοῦτο· ἀλλὰ συνηγορῶν ὑπὲρ τοῦ κ. Ἐφταλιώτη, προκρίναντος νὰ ἐπιγράψῃ τὸ βιβλίον του Ἱστορίαν τῆς Ρωμιοσύνης καὶ ὄχι Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὥφειλε ν' ἀποδείξῃ πρῶτον μὲν ὅτι ἡ ἰδρυσις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους διέκοψε πάντα δεσμὸν συνέχοντα τὸν Ἑλ-

* Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἄγωνι» τοῦ 1901 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ.

λινα τοῦ παλαιοῦ κόσμου πρὸς τὸν ὑπήκοον τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων Ἕλληνα, τὸν γενόμενον Ρωμίον πολίτην· εἴτετα δέ, διὰ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἐπικρασίας τοῦ 1821 εἶχεν ἐξαλειφθῆ ἐκ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τὸ ὄνομα τοῦ Ἕλληνοσ ἀντικεικταθὲν διὰ τοῦ Ρωμίου· εἶναι τοῦτο ἀληθές ; Ἐν τούτῳ ἐγκείται τὸ ζήτημα.

Ὅτε τὸ πρῶτον μετὰ τὴν ἀπόρριψιν τῶν δεσμῶν τῆς μακραίωνος δουλείας συνῆλθον οἱ πληρεξούσιοι πασῶν των ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς τὴν Ἐπίδαυρον τὴν 1 Ἰανουαρίου 1822 διὰ νὰ κηρύξωσι τὴν ἐλευθέρωσιν τοῦ ἔθνους καὶ συντάξωσι τὴν πολιτείαν αὐτοῦ, ἑλληνικὸν τὸ ὄνόμασαν : «Τὸ Ἕλληνικὸν ἔθνος—κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του, εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν». Καὶ ἐν τῷ προσωρινῷ πολιτεύματι τῆς Ἑλλάδος ἡ συνέλευσις ἐκείνη Ἕλληνικὴν ὄνόματε τὴν ἐπικράτειαν, ἑλληνικὴν τὴν διοίκησιν καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς Ἕλληνας πάντας τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας αὐτόχθονας κατοίκους τῆς Ἐπικρατείας. Καὶ δὲν ἦτο αὐτὴ ἡ πρώτη πράξις τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων, δι' ἧς ἀνεγνώριζετο τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα τοῦ ἔθνους. Ἦδη ἐκ τοῦ ἀρχαιτέρου τῆς Καλαμάτας τὴν 28 Μαρτίου τοῦ 1821 ὁ Πετρόμπεης Μεσομαχίου ἐν τῇ προκηρῦξει του πρὸς τὰ χριστιανικὰ ἔθνη τῆς Ἑσπίας κηρύττει τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων. Καὶ πρὸς αὐτοῦ ἐξ Ἰασιου ἐκ τῆς Ἰνφληάντης προσηκάλει διὰ τῶν προκηρῦξεων του τοὺς μεγαλοδύναμους Ἕλληνας νὰ σπεύσωσι πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς πατρίδος των. ἐξέφρασε ἐν τῇ προκήρῦξει ἐτι οὐδεμία ἑλληνικὴ καρδία θὰ μείνη ἀδιάφορος καὶ ἀδύνατος εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος. Καὶ καθ' ὅλον ἐν γένει τὸν ἀγῶνα, ὁπόσοι ἐπισήμως ὠμίλουν ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους, ὄνόμαζον Ἑλλάδα τὴν πατρίδα των καὶ Ἕλληνας τοὺς ὁμοεθνεῖς. «Ἡ παντελής ἀπελπισία, ἀποτέλεσμα τοῦ σκληροτάτου ζυγοῦ τῆς Ὄθωμνικῆς τυραννίας, ἔδραλεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τὰ ὅπλα», ἐκήρυσσεν ἐκ Μεσολογγίου κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1821 ἡ γερουσία τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα ἐξ Ἀμφίσης ἡ γερουσία τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐβεβαίωσεν, ὅτι «ἡ Ἑλλάς ἔλαβε τὰ ὅπλα, διὰ νὰ ἀγοράσῃ μὲ τὴν τιμὴν τοῦ αἵματός της τὴν πολύτιμον ἀνεξαρτησίαν της»· ἐν τῷ πρώτῳ δὲ ἄρθρῳ τῆς Νομικῆς διατάξεως ὄριζεν ὅτι «ὅσοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν εἶναι Ἕλληνες».

Δὲν εἶναι ταῦτα τυχαῖα συμπτώματα οὐδὲ δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν ἐπήρεια φιλαρχαίων λογίων, εἰς μόνον τὸ παρελθὸν ἀποδλεπόντων, τυφλωτόντων δὲ περὶ τὸ παρόν· ἀλλ' εἶναι ἡ ὁμόφωνος φωνὴ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἣτις ἐλευθέρᾳ παντὸς δεσμοῦ ἀνακηρύσσει διαπρυσίως ὅτι ἦλθεν εἰς ἐπίγνωσιν ἑαυτῆς καὶ συναισθάνεται ὅποια καθήκοντα ἐπιβάλλει εἰς τὸ ἔθνος ἢ μακρὰ καὶ ἐνδοξοῦς ἱστορία του· καὶ φαίνεται μᾶλλον ὡς τις ἀπήχησις τῶν λόγων, οὔτε ὁ ἡρωϊκὸς πρόμαχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ

τελευταίος βασιλεὺς αὐτῆς εἶπε τὴν παραμονὴν τῆς ἀλώσεως πρὸς τοὺς προκρίτους τοῦ ἔθνους ἀποκαλῶν αὐτοὺς ἀπογόνους Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων (Φραντζῆς Γ', 6 σ. 275), τὴν δὲ πόλιν, ὑπὲρ ἧς ὁ ἀγὼν, «καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων» (αὐτ. σ. 276).

Διότι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος οὐδέποτε ἐλησμόνησε τὴν καταγωγὴν του οὐδ' ἐξέλιπέ ποτε κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας τοὺς διαρρέυσαντας ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέχρι τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ὄνομα Ἑλλην. Ἐπεκράτησαν μὲν ὡς ὀνόματα τοῦ ἔθνους ἄλλα ἐπέισακτα καὶ μάλιστα τὸ τῶν Ρωμαίων· ἀλλ' ὁσάκις ἡ ἀνάγκη ἢ τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην ἐπιβαλοῦσα παρήρχετο, ἐπανήρχετο καὶ τὸ παλαιὸν ἐθνικὸν ὄνομα. Τρία δ' ἦσαν κυρίως τὰ αἴτια, ὧν ἕνεκα ἐπὶ μακρὸν προεκρίνετο τοῦτου τὸ τῶν Ρωμαίων ὄνομα. Ἡ ἀποδοκιμασία καὶ προπηλάκισις τοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἡ ἐγκατάστασις τῆς ἑδρας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐν Κωνσταντινουπόλει· καὶ τρίτον ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τοῦ ἔθνους ἐπιβεβλημένη ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως τοῦ ὀνόματος τῶν Ρωμαίων ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς διατήρησιν καὶ τῆς δικαιοδοσίης τοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τῶν ὑπηκόων ποτὲ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἔθνων.

Εἶναι δὲ ὅπως θαυμαστὸν τὸ ὅτι ἐξηλείφθη παντελῶς τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα, ἀλλὰ τοῦναντίον διετηρήθη ἐνλικαύτως καταπαλαίσα ἀντιθέτους δυνάμεις. Ἀφ' ἧς ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐγράφε τὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων λόγον του, τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἐνθεματίζετο καὶ κατεχλευάζετο καὶ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος καὶ ἐν ἐκκλησιαστικαῖς συγγράμμασι, συνώνυμον γινόμενον τοῦ εἰδωλολάτρου ἢ αἰρετικοῦ, ὅθεν προσετίθετο ἐνίστατο πρὸς δυσφημίαν καὶ εἰς ἄλλα ἐθνικὰ ὀνόματα. Ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος ζήσας ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Θεοδώρητος ὁ Κύρρου Ἑλληνας ὀνομάζει οὐ μόνον τοὺς Ἑλληνας τὸ γένος, τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὴν ἐθνικὴν των θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ πάντα μὴ πιστεύοντα τὴν ἀληθῆ πίστιν· οὕτω π. χ. τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βάαλ ἀποκαλεῖ ἱερεῖς τῶν Ἑλλήνων (Ἀποκρίσεις 96 σ. 89). Ὁ δὲ κατὰ τὸν ἑβδομὸν αἰῶνα ζήσας Ἰωάννης ὁ Μόσχος λέγει πού «Σαρακηνός τις Ἑλλην» (Λειμωνάριον 133).

Οὐδεὶς λοιπὸν τῶν ἐκχριστιανισθέντων Ἑλλήνων ἐτόλμα νὰ φέρῃ τὸ καταδεδικασμένον ὄνομα ἐκ φόβου μὴ ἐπισύρῃ καθ' ἑαυτοῦ τὰς ἀρὰς τῆς ἐκκλησίας. Καὶ συνέβη κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς κατισχύσεως ἐν τῇ κράτει τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὅτε ἀκόμη τὸ ὄνομα τῶν Ρωμαίων δὲν εἶχε διαδοθῆ ὡς ἐθνικὸν τῶν ὑπηκόων τοῦ ἀρτιπαγοῦς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ρωμαϊκοῦ κράτους, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς κοινήν χρῆσιν παλαιὰ καὶ λησμονημένα ἐθνικὰ τῶν Ἑλλήνων ὀνόματα. Ἐκτοτε πιθανῶς ἐκλήθησαν Ἑλλαδικοί, δι' ἐπιθέτου δηλ. εὐρισκομένου καὶ παρὰ τῷ φιλοσόφῳ τοῦ 7'

αἰῶνος π.Χ. Ξενοφάνει, οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Μείζονα δ' ἴσως ἔλαβε διάδοσιν καὶ τὸ παλαιότατον τῶν Ἑλλήνων ὄνομα *Γραικός*, πλεονεκτοῦν κατὰ τοῦτο τῶν ἄλλων, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐδήλουν τοὺς Ἑλληνας καὶ οἱ λαοὶ τῆς δύσεως. Ὁ ἱστορικός Πρίσκος (σ. 190 ἐκδ. Βόννης) διηγεῖται, ὅτι κατὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀττίλαν πρεσβείαν τῶν Ρωμαίων (τῷ 448) συνήντησέ τινα, ὃν ἐξέλαθεν ὡς βάρβαρον ἐκ τοῦ ἐνδύματος, προσαγορεύσαντα αὐτὸν «ἐλληνικῇ φωνῇ»· ἐπειδὴ δ' ἠπόρησεν ὅτι ἔλληνίζει Σκύθης ἀνὴρ, τὸν ἠρώτησε τίς εἶναι· ἀπεκρίθη δ' ἐκεῖνος ὅτι εἶναι «Γραικός τὸ γένος».

Ἡ ὀργάνωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὡς ρωμαϊκοῦ, ἢ διατήρησις ἐν αὐτῷ τῶν διοικητικῶν παραδόσεων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ προσηγορία τῶν Ῥωμαίων, ἣν ἔφερον οἱ ὑπήκοοι, συνετέλεσαν βεβαίως ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ὀνόματος τούτου εἰς τοὺς Ἑλληνας. Καίτοι δὲ ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Δ' αἰῶνος τὰ πάντα σχεδὸν ἦσαν ἑλληνικὰ εἰς τὸ κράτος ἐκεῖνο καὶ ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ὀλοσχερῶς ἐξελληνίσθη, διετηρήθησαν ὁμως τὰ πλεῖστα τῶν ρωμαϊκῶν πολιτικῶν ὀνομάτων, καὶ αὐτοκράτορες καὶ ἀνώτατοι ἄρχοντες προσέκειντο εἰς τὸν ρωμαϊκὸν χαρακτῆρα τοῦ κράτους νομίζοντες ὅτι προσδίδεται οὕτω μείζων λαμπρότης εἰς αὐτὸ διὰ τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ μέγεθος τῆς ρωμαϊκῆς κοσμοκρατίας. Ἄν καὶ ἐπιμελῶς ἀπέφυγον πᾶν τὸ ὑπεμφαινὸν τὴν συντελεσθεῖσαν μεταβολήν, ὄχι σπανίως, ὡς ἐκ τῶν περὶ τῶν ὀλίγων κερτυριῶν συνάγεται, ὑποσώλοματι ἐκ τῶν λόγων τῶν, ὅτι οἱ Ἑλληνες τὸ γένος ὑπὲρ πάντων ἐπιτήρουσι τὸ παλαιὸν ἔθνικὸν ὄνομά των. Ὅλίγα παραδείγματα ἄρκουσι εἰς ἀπόδειξιν τούτου. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις κατὰ κῆρον κάμνει χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἑλληνοσ εἰς τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου καὶ ρωμαϊκὸν ὀνομάζει τὸ κράτος του καὶ Ρωμαίους τοὺς ὑπηκόους του, ἐν τῷ πρὸς τὸν υἱὸν Ρωμανὸν συντάγματι (κεφ. 49 σ. 217) ἀποκαλεῖ Γραικοὺς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Ἑλληνας· ὅπερ δεικνύει ὅτι δὲν εἶχεν ἐπικρατήσῃ τὸ ὄνομα τῶν Ρωμαίων ἐν Πελοποννήσῳ, ἢ ὅτι ἦτο ἀναγκαία ἡ διάκρισις τῶν ἀλοφύλων ἐποίκων ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὸ γένος. Ἐν δὲ κεφ. 50 σ. 224 διαλαμβάνων περὶ τῶν κατοίκων τῆς Μάνης παρατηρεῖ ὅτι οὗτοι κατάγονται «ἐκ τῶν παλαιότερων Ρωμαίων» καὶ ὅτι «μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπίων Ἑλληνες προσαγορεύονται»· τούτο σαφῶς δεικνύει ὅτι οἱ Μανιάται οὐδέποτε ἀπέβαλον τὸ παλαιὸν ἔθνικὸν ὄνομα αὐτῶν, παράλογος δὲ αὐτόχρημα εἶναι ἡ ἐξήγησις τοῦ πράγματος παρὰ τῷ Πορφυρογεννήτῳ· «διὰ τὸ ἐν τοῖς προπαλαιῶσι χρόνοις εἰδωλολάτρας εἶναι καὶ προσκυνητὰς τῶν εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιούς Ἑλληνας».

Ἡ βασιλόπαις ἱστοριογράφος Ἄννα ἡ Κομνηνή, ἐκθέτουσα ὀπόσον συνετέλεσεν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς παιδείας παιδευτήριόν τι ἐν Κωνσταντινουπόλει, κτίσμα τοῦ πατρὸς τῆς Ἀλεξίου, λέγει: «καὶ ἔστιν ἰδεῖν ἐνταῦθα — καὶ τὸν ἀγράμματον Ἑλληνα ὀρθῶς ἑλληνίζοντα».

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός, ὅστις φαίνεται ὡσεὶ ἐπιζητῶν διὰ στερροτέρας ἐμμονῆς εἰς τὰς ρωμαϊκὰς παραδόσεις νὰ προσδώσῃ μείζον κύρος εἰς τὴν ἀσταθῆ καὶ ἀδέβαιον βασιλείαν του, καὶ Ρωμαίων κράτος πανταχοῦ τῆς Ἱστορίας του καλεῖ τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ Ρωμαίους τοὺς ὑπηκόους καὶ τὰ παραδείγματα, ἅτινα εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ πρὸς τοὺς στρατιώτας φέρει, παραλαμβάνει ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας· αὐτὸς οὗτος ὁ φιλορώμιος αὐτοκράτωρ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἄλλων λαῶν, τῶν βαρβάρων, Ἕλληνας καλεῖ τοὺς ἐλληνικοῦ γένους: «οὐκ ἐξ Ἑλλήνων μόνον τῶν αὐτόθι κατοικούντων, ἀλλὰ καὶ τῶν προσοίκων βαρβάρων» (B', 20 σ. 423). «καὶ Ἕλληνας καὶ βαρβάρους» (αὐτ. Γ', 9 σ. 28). ἐν προσφωνήσει δὲ πρὸς τοὺς στρατιώτας: «Ἄνδρες Ρωμαῖοι, μᾶλλον δὲ καὶ Ἕλληνες καὶ βαρβάροι πάντες». Πρὸς τοῦτον γράφων ὁ Σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου (τῷ 1348) προσαγορεύει αὐτὸν σπάθην τῶν Μακεδόνων καὶ βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων ὑπ' αὐτὸν ἔθνων, ἀλλ' ὄχι βασιλέα Ρωμαίων (Καντακουζην. Δ', 14 l. 94).

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ τὰς βδελυρὰς κακουργίας αὐτῶν τὸ ὄνομα τῶν Ρωμαίων, μισητὸν γενόμενον, φαίνεται παραγκωνιζόμενον, παραλείπεται δὲ καὶ μετὰ πολλῆς ἀγάπης ἀναφέρεται τὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Χωνιάτης (σ. 767, 768 Βόνη) ἀποσιωπεῖται ἐν ἀναφέρῃ τῶν πολεμικῶν πράξεων τῶν βαρβάρων τῆς Δύσεως καὶ τῶν κινήσεων αὐτῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων: «οὐκ ἄσπίμην» λέγει, «τὰ βαρβαρικά ἔργα, οὐδ' ἐσοίμην παρεπέμπων τοῖς ἔπειτα πράξεσι πολεμικῶν, ἐν αἷς μὴ ἴκωσιν Ἕλληνες ... πῶς ἂν εἶην ἐγὼ τὸ βέλτιστον χρῆμα, τὴν ἱστορίαν, καὶ κάλλιστον εὖρημα τῶν Ἑλλήνων βαρβαρικῶν καὶ Ἑλλήνων πράξεσι χαριζόμενος;»

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Ἰωάννης ὁ Βατάτσης ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Πάπαν Γρηγόριον τὸν Θ', τῷ 1237, ἀνομολογεῖ ἀπροκαλύπτως τὴν ἐλληνικὴν καταγωγὴν του: «ἐν τῷ γένει τῶν Ἑλλήνων ἡμῶν ἡ σοφία βασιλεύει, καί, ὡς ἐκ πηγῆς, ἐκ ταύτης πανταχοῦ ῥανίδες ἀνέβλυσαν» (Ἀθηναίων τ. Α' σ. 393). οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μονονουχί σύμπαντας τοὺς μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν βασιλεύσαντας ἀνακηρύσσει Ἕλληνας: «τῶν ἀρξάντων μετ' ἐκεῖνον ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους... Λυτίκα οἱ τῆς βασιλείας μου γενάρχαι, οἱ ἀπὸ τοῦ γένους τῶν Δουκῶν τε καὶ Κομνηνῶν, ἵνα μὴ τοὺς ἐτέρους λέγω, τοὺς ἀπὸ γενῶν ἐλληνικῶν ἀρξάντας» (αὐτ. σ. 374).

Ὅτε ἐν Νικαίᾳ ἐπανίδρυσεν τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν Θεόδωρος ὁ Λάσκαρης, ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι κατέστησεν ἄλλο αὐτοτελὲς ἐλληνικὸν κράτος Μιχαὴλ Α' ὁ Ἄγγελος· τοῦτο δὲ ὠνόμασε δεσποτᾶτον τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Ἠπείρου.

Ἐνῶ δὲ οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες ἀνύψουν καὶ αὐθις εἰς περιωπὴν τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων, οἱ λόγιοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπολειφθῶσιν αὐτῶν.

Ἀπὸ τοῦ ἄμδωνος τῆς ἐκκλησίας ὁ ἐλληνομαθέστατος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὁ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν ὑπομνηματιστής, κηρύσσει ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰς δύο διακρίνονται κατηγορίας: «εἷς τε τὸν καθ' ἡμᾶς Ἑλληνα καὶ εἷς βάρβαρον» (Λόγος προεισόδιος τῆς ἀγ. Τεσσαρακοστῆς τ. 135 σ. 708 Migne). Ἄλλος δὲ θεολόγος, ὁ Θεσσαλονικεὺς Νικόλαος ὁ Καβάσιλας (ἀποθανὼν τῷ 1371), ἐν ἐγκωμίῳ εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον καλεῖ διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν τοὺς Ἑλληνας: «Τῶν νῦν ἀπανταχοῦ τῆς ἡμετέρας Ἑλλήνων» (Θ. Ἰωάννου, Μνημεῖα ἀγιολογικά σ. 70)· ἐπαινεῖ δὲ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅτι «τοὺς Ἑλλήνων ἔσωσε νόμους» (αὐτ.)· περὶ τῶν γονέων τοῦ ἁγίου Δημητρίου λέγει, ὅτι τῷ μὲν γένει ἦσαν Μακεδόνων κράτιστοι, τῇ δὲ χρηστότητι καὶ πάντων Ἑλλήνων (αὐτ. σ. 71)· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου λέγει, ὅτι ἐκόσμησε τὴν Ἑλλάδα ταῖς ἐκ βαρβάρων νίκαις (αὐτ. σ. 94).

Ἐπίσης διακρίνει τοὺς Ἑλληνας τῶν βαρβάρων καὶ ὁ τὰ τῶν Λατίνων φρονῶν Ἑλληὴν Βησαρίων ἐν ὑπομνήματι πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον, δεσπότην ὄντα τότε τῆς Πελοποννήσου καὶ ὑπομνησκει αὐτὸν ἐνδοξα παραδείγματα τῆς πατρίου ἱστορίας.

Ὁ Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς λέγει περὶ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου (1282): «διαδόχτος ἐν ταῖς τεταραμέναις Ἑλλησι» (Γ', σ. 118). Καὶ αὐτὸς δὲ καὶ οἱ πρὸς αὐτὸν ἐπιστέλλοντες πολλαχῶς καλοῦσιν Ἑλληνας τοὺς Ἑλληνας τὸ γένος ὑπηκόου τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους (Γ', 12 σ. 478 τ. Α' πθ' ἡ').

Ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος προσφώνει τὸν βασιλέα Ἰωάννην τὸν Ε' Παλαιολόγον: «ὦ τῆς Ἑλλάδος ἦλιε βασιλεῦ» (Σάθα Monuments τ. 1 σ. XII).

Ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης περὶ Ἑλλήνων καὶ Ἑλλάδος ὁμιλεῖ πάντοτε, οὐδαμοῦ δὲ τῆς ἱστορίας του ἀναφέρει Ρωμαίους καὶ ρωμαϊκὸν κράτος.

Χρησμός τις ἐν χειρογράφῳ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος σύμπασαν τὴν αὐτοκρατορίαν καλεῖ χώραν τῶν Ἑλλήνων (Vassilieu Anecdota graeco-byzantina σ. 48.)

Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ὁ καὶ τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα ἐλληνικώτατος Πλήθων ἐν ὑπομνήματι περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων πρὸς τὸν βασιλέα Μανουήλ τὸν Παλαιολόγον διακηρύσσει τὴν ἐλληνικὴν καταγωγὴν τῶν ὑπηκόων του: «Ἔσμεν γὰρ οὖν, ὧν ἡγεῖσθε καὶ βασιλεύετε, Ἑλληνες τὸ γένος, ὡς ἢ τε φωνὴ καὶ ἢ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ» ὑποδεικνύων δ' ὅτι ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ προσεχὴς αὐτῇ γῆ καὶ αἱ περιχέμεναι νῆσοι ἦσαν ἀεὶποτε ἡ οἰκισιότατη χώρα εἰς τοὺς Ἑλληνας εὐγλώττως ὑποστηρίζει τὴν γνησιότητα τῆς καταγωγῆς τῶν κατοίκων καὶ ἐξυμνεῖ ἔπειτα τὴν εὐκλειαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἑλλή-

νων : «Ταύτην γάρ ὁὖ φαίνονται τὴν χώραν Ἑλληνας αἰεὶ οἰκοῦντες, οἱ αὐτοὶ ἐξότου περ ἄνθρωποι διαμνημονεύουσιν, οὐδένων ἄλλων προενφυγκότων· οὐδὲ ἐπήλυδες κατασχόντες ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ἄφ' ἐτέρων τὸ αὐτὸ ἔστιν ὅτε πεπονθότες· ἀλλ' Ἑλληνας τὴν δε τὴν χώραν τοῦναντίον αὐτοὶ γε αἰεὶ φαίνονται κατέχοντες, οὔτε ταύτην ἐκλιπόντες».

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ ἐκκλησία ἔκρινε συμφορωτάτην εἰς τὸ ἔθνος τὴν ὀνομασίαν τῶν Ρωμαίων, καὶ εὐλόγως. Ὁ κατακτητὴς ἀνεγνώρισε τὸν Πατριάρχην ὡς Πατριάρχην τῶν Ρωμαίων (Ροῦμ πατριγκί) καὶ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ὑπήγαγε σύμπαντας τοὺς Ρωμίους (Ροῦμ μιλέτι)· ὡς τοιοῦτοι δ' ἐθεωροῦντο πάντες οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ οἱ ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων πρότερον ὑπαγόμενοι. Οὕτω δ' ἡ ἐξουσία τοῦ ἐλληνικοῦ πατριαρχείου ἐπεξετάθη ἐπὶ πάντων τῶν λαῶν, τῶν ὑποτελῶν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ρωμαϊκὸν κράτος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ πλέον καὶ ἐπὶ λαῶν ὀρθοδόξων, οὐδέποτε μὲν εἰς τὸ κράτος ἐκεῖνο ὑποταχθέντων, ἀλλ' ὑποδουλωθέντων ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μόνοι συνεχτικοὶ δεσμοὶ τῶν λαῶν τούτων ἦσαν ἡ κοινὴ πίστις καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα, ἄφρων δὲ θὰ ἦτο ἡ διακρίσις τοῦ ἐτέρου τῶν δεσμῶν τούτων. Ἄλλ' ὅσάκις ἦτο χρεῖα νὰ διακριθῶσιν οἱ ἀλλόγλωσσοι τῶν ἐλληνογλώσσων, Ἑλληνας ἐκάλεε τοὺς καὶ ἡ ἐκκλησία. Ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν οἰκουμένηκός πατριάρχης Γεηνάδιος ὁ Σχολάριος ἔγραφεν : ἡ «πατρίς ἡμῶν Ἑλλάς» καὶ «πάντων τῶν ἐν τῇ κλιματι τῷδε (Κωνσταντινουπόλεως) Ἑλλήνων» (πρὸς Σάθα Μοναχὸν τ. IV σ. VII). Φιλόπατρις ἡπειρώτης ἀρχιερεὺς, ὁ Ματθαῖος Μυραίων, τῷ 1618 ἐν Ἱστορίᾳ τῶν κατὰ τὴν Οὐκροβλάχιαν στ. 415 κέ. καλεῖ μὲν Ρωμαίους τοὺς ἐν Βλαχίᾳ Ἑλληνας, ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπογόνους αὐτοὺς θεωρεῖ προσθέτων ἔτι εἶναι γένος ἅγιον, ἀπὸ ὅλους τιμώμενον, ὅπ' ἐγέμισαν τὸν κόσμον με σοφίαν, με γράμματα, με ἄρματα καὶ με θεολογίαν. Ὁ αὐτὸς ἱεράρχης τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀποκαλεῖ ὅτε μὲν «γένος τῶν Ῥωμαίων» (στ. 2359), ὅτε δὲ «γένος τῶν Ἑλλήνων» ἐξαπλώσαν τὴν σοφίαν καὶ τὰ γράμματα ἅπανταχού τῆς οἰκουμένης (στ. 2361)· ὅτε δὲ Γραικοὺς λέγει τοὺς Ἑλληνας (στ. 2554).

Ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Γραικός ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων προήρχετο ἐξ ἄλλου λόγου, τῆς ἀνάγκης διακρίσεως τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν λατινοδόξων ὁπαδῶν τοῦ Πάπα Ρώμης. Οὕτως ὀνομάζει τοὺς ὑπ' αὐτὸν χριστιανούς ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β' ἐν γράμματι πρὸς τὸν πάπαν Ρώμης καὶ ἐν ἐτέρῳ πρὸς τὸν Φιλαδελφείας μητροπολίτην. Οὕτω κατὰ τὰ τέλη τοῦ III' αἰῶνος καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης ἐν ἱστορικῇ ἐκκλησιαστικῇ συγγράμματι ἀναφέρων καὶ τὸν λόγον τῆς τοιαύτης χρήσεως· ὅτι δηλ. ἀποφεύγει «τὸ μὲν Ἑλληνας διὰ τὴν ἔμφασιν τῆς εἰδωλοθηρῆσκειας, τὸ δὲ Ρωμαῖοι πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν Ρωμάνων».

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως πάντες οἱ ἐν τῇ ξένη λόγιοι Ἕλληνας ὠνόμαζον Ἕλληνας τοὺς δημοθετεῖς τῶν. Καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις δὲν ἦτο ἀσυνήθης ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος τούτου. Ἐν τῷ προλόγῳ τῶν διδασκῶν τοῦ Ἀλεξίου Ραρτούρου (ἐν Ἑνετ. 1560), συντεταγμένῳ ὑπὸ Θεωνᾶ ἐξάρχου τοῦ πατριάρχου, ὑστερον δὲ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, φέρεται ἡ φράσις: «τὸ ἡμέτερον Ἑλλήνων γένος, τὸ τῶν Χριστιανῶν δηλαδή». Ἡ ἱστορία τοῦ Νεκταρίου (1677) φέρει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ αὐτῆς: «συντεθεῖσα εἰς κοινὴν γλῶσσαν— διὰ τὰ ἀκούεται ἀπὸ κάθε ἄνθρωπον Ἕλληνα».

Θὰ ἐμήκυνον ἄνευ ἀνάγκης τὸν λόγον παραθέτων καὶ ἄλλα παραδείγματα. Ἄλλ' ἀσύγνωστος θὰ ἦτο ἡ παράλειψις τῆς γνώμης τοῦ ἱερομονάχου Διονυσίου Πύρρου, ὅστις ἐν ἀρχῇ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μετὰ πολλῆς ὀρθοφροσύνης ἀποφαίνεται περὶ τοῦ προσήκοντος ἐθνικοῦ ὀνόματος (Χειραγωγία τῶν παιδῶν. Ἑνετ. 1810): «Ἐρώτ. Πῶς πρέπει νὰ ὀνομαζώμεθα ἡμεῖς, Ἕλληνας ἢ Ρωμαῖοι; — Ἀπόκρ. Ποτὲ νὰ μὴ θελήσητε νὰ ὀνομαζέσθε Ρωμαῖοι, ἀλλὰ Ἕλληνας, διότι οἱ Ρωμαῖοι ἦγουν οἱ Ρωμαῖοι, ἐδαρβάρωσαν καὶ ἠφάνισαν τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἁγιοκυτάτην μας πατρίδα καὶ ἂν τινὰς νέος ἔχῃ ὄνομα ἢ ρωμαϊκὸν ἢ εβραϊκὸν ἢ ρωσικὸν ἢ ἀραβικὸν πρέπει εὐθὺς νὰ τὸ ἀλλάξῃ, καὶ νὰ ἐκκαλεῖται μὲ ὄνομα ἑλληνικόν, κρυφῶς ἢ ἠπλιτικῶς ἢ Θεμιστοκλέους ἢ Ἀχιλλεύς ἢ Θησεύς ἢ Ἀλέξανδρος ἢ Πλάτων ἢ Δημοσθένης κτλ. καὶ τότε εἶναι νέος ἀλλάζων τὸ ὄνομά του θέλει ἐντρέπεται νὰ μὴ ἔχῃ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν προγόνων του».

Ἄλλ' ἡδύνατό τις ἴσως ν' ἀντίπη ὅτι ταῦτα εἶναι πιθανῶς κατασκευάσματα λογίων ἀσύμφωνα πρὸς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, καὶ ὅτι τὸ πολὺ τοῦ λαοῦ εἶχε λησμονήσῃ τὸ παλαιὸν ἐθνικὸν ὄνομά του μόνον τὸ Ρωμαῖος γνωρίζον. Ὁ κ. Παλαμᾶς φέρει παραδείγματα ἐκ τεσσάρων ἢ πέντε δημοτικῶν ἄσμάτων, ἐν τοῖς ὁποίοις οἱ Ἕλληνας ὀνομάζονται Ρωμαῖοι. Ἀληθῶς τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο συνηθέστατον εἰς τὸν λαόν· ἀλλ' ἠγνόει ὁ λαὸς τὴν καταγωγὴν του καὶ ἦτο ξένον εἰς αὐτὸν τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα; Τὰ δημοτικὰ ἄσματα μαρτυροῦσι τὸ ἀντίθετον, διότι συχνότερα μνεῖα γίνεται ἐν αὐτοῖς τοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων ἢ τοῦ τῶν Ρωμαίων. Δὲν ἔχομεν δυστυχῶς δημοτικὰ ἄσματα, μνημονεύοντα τὸ ἐθνικὸν ὄνομα, ἀποδεδειγμένως παλαιότερα τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Ἄλλ' αὐτὰ τὰ σφζόμενα παλαιότατα δημοτικὰ ἄσματα μόνον Ἕλληνας ἀναφέρουσι καὶ ὄχι Ρωμαῖούς, καὶ εἰς τὰ περὶ τῶν ἀγώνων πρὸς τοὺς Τούρκους δημοτικὰ ἄσματα συχνότατα ἐπαναλαμβάνονται τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ἐν τραπεζουντίῳ δημοτικῷ ἄσματι περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος λέγεται Ἕλληνα :

*Τὴν πόλιν ὄντας ὄριζεν ὁ Ἕλλην Κωνσταντῖνον. .
ὁ βασιλεὺς, ὁ βασιλεὺς, ὁ Ἕλλην Κωνσταντῖνον.*

Ἰωαννίδου Στατιστικῆ Τραπεζοῦντος σ. 292. Τριανταφυλλίδου οἱ Φυγάδες σ. 169).

Ἄλλο δημοτικὸν ἄσμα περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος, σύγχρονον τοῦ γεγονότος (1462), ἀναφέρει ἐπίσης Ἕλληνοὺς καὶ ἐλληνικὰ κάστρα καὶ ἐλληνικὸν κοντάρι, καταλήγει δ' ὡς ἑξῆς :

*Ἐκεῖ Ἕλλένοι ἐπέθαναν, μύριοι παλληκάρια
(Ἰωαννίδης σ. 267).*

Ἄλλο προγενέστερον τῆς Τραπεζοῦντος, ἱστοροῦν τὴν ἡρωϊκὴν ἀμυναὴν τοῦ φρουρίου Γουδελαῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, λέγει τὰ ἑξῆς περὶ τῶν φονευθέντων κατὰ τὴν μάχην:

*Σκοιῶσαν τρεῖς Ἕλληνοὺς, δεκαεπτὰ πασιάδες.
(Τριανταφυλλίδης σ. 48).*

Ἐν τῶν ἄσμάτων, ὧν τὴν μαρτυρίαν ἐπικαλεῖται ὁ κ. Παλαμᾶς, εἶναι παλαιὸν τραπεζοῦντιον, προγενέστερον καὶ πρὸς τὴν ἀλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος. Ἐν αὐτῷ κεῖται ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Παλαμᾶς μνημονευόμενος στίχος :

Δράκοι καὶ δρακονταίεσι, φρονέοντι παλληκάρια.

Οὐδὲν ὅμως μαρτυροῦσι περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ Ρωμιοῦ τὰ ρωμαϊκά παλληκάρια τοῦ ἄσματος. Οἱ Ἕλληνας τῶν βυζαντινῶν χρόνων διετήρησαν, ὡς εἶπομεν ἤδη, τὰ πλείστα τῶν πολιτικῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων. Ὁ στρατὸς τοῦ κράτους ἐλέγετο ρωμαϊκὴ δύναμις, ρωμαϊκὸς στρατός· ρωμαϊκά δὲ παλληκάρια εἶναι οἱ ὑπηρετοῦντες εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν. Περὶ τούτου εὐκόλως πείθεται πᾶς τις καὶ ἐξ ἀπλῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ τούτου τοῦ ἄσματος (δημοσιευθέντος παρὰ τῷ Ἰωαννίδῃ σ. 286). Τετράκις ἐν αὐτῷ ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἐπίθετον ἐλληνικός: «ἐλληνικὸν κοντάριν» (δύς), «ἐλλέν'κα παλληκάρια», «ἐλληνικὸν λαλίαν». Χαρακτηριστικώτατος δ' εἶναι καὶ ὁ ἑξῆς στίχος αὐτοῦ :

Εἴχαμε νέους Ἕλληνοὺς, ῥωμαϊκά παλληκάρια.

σαφῶς δεικνύων ὅτι πρόκειται περὶ Ἑλλήνων, ὑπηρετούντων εἰς τὸν βασιλικὸν στρατόν. Καὶ τὸ ἄσμα ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἐξιστόρησιν μάχης πρὸς Τούρκους, γενομένης κατὰ προσταγὴν ἐνός τῶν βασιλέων τῆς Τραπεζοῦντος.

Ἄλλο παράδειγμα ἀναφέρει ὁ κ. Παλαμᾶς ἐξ ἄσματος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Μπότσαρη: «ἔσοι Ῥωμιοὶ κι' ἂν τ' ἄκουσαν». Ἐν ἄλλῳ ὅμως ἄσματι τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ὁ ἥρωὺς θνήσκων παραγγέλλει εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μὴν τὸν κλάψουν, διότι τὸν «κλαίει ὄλ' ἢ Ἑλλάς» (Passou σ. 187). Ἐν Μεσολογγίῳ κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν, ὅτε κατ' ἄλλο δη-

μοτικὸν ᾄσμα προσκαλεῖ ὁ Ὅμηρ πασᾶς τὸν Μπότσαρη νὰ παραδώσῃ τὰ κλειδιά, «πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες μὲ Τούρκους μὲ πασάδες» (αὐτ. σ. 190). Ἐν ἄλλῳ ᾄσματι περὶ τοῦ Μεσολογγίου «πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες μὲ τὸν Σουλτάν Μαχμούτη» (αὐτ. σ. 191). Τὸν θάνατον τοῦ Μπότσαρη ἀγγέλλει κατ' ἄλλο δημοτικὸν ᾄσμα ἓνα πουλὶ ποῦ αὐτὸς ἀκούσαν καὶ δυὸ Ἕλληνες, δυὸ Ἀνατολικιώταις» (αὐτ. σ. 188).

Ἄλλα παραδείγματα τῆς χρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ Ἕλλην εἰς τὰ δημοτικὰ ᾄσματα κρίνω περιττὸν ν' ἀναφέρω. Ἐκαστος ἡμῶν ἐνθυμεῖται ἀρκετὰ τοιαῦτα, καὶ ἂν δὲν τὰ διατηρῆ εἰς τὴν μνήμην του, δύναται ν' ἀνοίξῃ οἰανδήποτε συλλογὴν, ὅπου προχείρως δύναται νὰ εὑρῇ.

Ὁ κ. Παλαμᾶς ἀναφέρει καὶ τὸ περιεργότατον τοῦτο, ὅτι τὸ ὄνομα Ἕλλην διατήρησε μέχρι τῆς χθὲς τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρικὴν σημασίαν. Ἐπάγεται δὲ μαρτύριον στίχον κυπριακοῦ ᾄσματος :

Ἡ μάνα τ' ἦταν χριστιανή, κι' ὁ κύρης τοῦ τον Ἕλλη.

Ἄλλ' ἢ μαρτυρία εἶναι ἤμιστα ἀξιόπιστος. Τὸ ᾄσμα, ἐξ οὗ παραλαμβάνει τὸν στίχον δὲν εἶναι δημοτικόν· εἶναι ὑπόμνημα τοῦ ἀγίου Παντελεήμονος, στιχουργηθὲν κατὰ παράφρασιν παλαιᾶ βίου τοῦ ἀγίου, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα Ἕλλην εἰς δύσφημον σημασίαν περιλήφθη, ἐκ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου. Τὸ συναξάριον ἐδημοσιεύθη ἀπὸ τοῦ Σοφ. Καλλιμαρίου (Κυπριακὰ τ. Β' σ. 99), ἀποτελεῖται δ' ἐκ στ. 571 καὶ μόνον τὸ μῆκος του καταδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι δημοτικὸν ᾄσμα.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐξέλιπε πᾶς λόγος τῆς χρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος Ρωμιός. Τὸ ὄνομα καθ' ἑαυτὸ ὑπονοεῖ ἀρνησιν τῆς ἐθνικότητος τοῦ φέροντος, δηλοῦν ἀπλῶς τὸν ὑπήκοον τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους· μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ ἡ ἔννοια αὕτη περιωρίσθη, ὡς εἶδομεν· καὶ τὸ ὄνομα ἔμεινεν ὡς δηλωτικὸν τοῦ πρεσβεύοντος τὸ ὀρθόδοξον δόγμα καὶ ὑπαγομένου εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου.

Ἄν ἦτο καὶ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ὅμοιον πρὸς τὰλλα τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἀποτελοῦντα ἔθνη· ἂν δὲν εἶχεν ἱστορίαν ἐνδοξον προγενεστέραν τῆς ἰδρύσεως τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ ἡδύνατο ν' ἀπαρνηθῆ αὐτήν, θὰ ἐθεώρει βεβαίως ἐπαρκῆ τὴν δόξαν ὅτι ἀνήκέ ποτε εἰς τὸ μέγα καὶ πανίσχυρον ρωμαϊκὸν κράτος, καὶ τοσοῦτο μάλλον, καθ' ὅσον ἦτο ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, ἐν πᾶσι πρωτοστατοῦν καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ἰθύνον. Τότε δὲ θὰ ὠφείλομεν νὰ λάβωμεν τοῦ κράτους ἐκείνου τὸ ὄνομα καὶ νὰ διατηρήσωμεν τὴν προσηγορίαν τοῦ Ρωμιοῦ, νὰ ὀνομάσωμεν δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν χώραν ἀντὶ Ἑλλάδος Ρωμανίαν, ὡς ὠνόμαζεν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὴν βυζαντινὴν ἐπικράτειαν. Ἐχοντες δὲ τὴν προτεραιότητα θὰ ἠναγκάζομεν τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Μολδαυοὺς νὰ ζητήσωσιν ἄλλο ὄνομα καὶ διὰ τὰς ἐνωθείσας ἡγεμονίας των· διότι τὰ ὑφ' ἡμῶν ἐγκυταλειφθέντα ὀνόματα πα-

ρέλαβον οὔτοι ὀνομάσαντες τὴν χώραν αὐτῶν Ρωμανίαν (România), ἑαυτοὺς δὲ Ρωμαίους (Români).

Ἄλλὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀνακτῆσαν τὸ ἀληθὲς ἐθνικὸν ὄνομά του κατεδίκασε τὸ ἐπίσακτον ὄνομα τοῦ Ρωμοῦ, προσδῶσαν εἰς αὐτὸ ὄνειδιστικὴν σημασίαν. Ὁ Ρωμιὸς εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ συνενοῦντος ἐν ἑαυτῷ πάντα τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἐλαττώματα τοῦ Ἑλλήνος, καὶ τὸ ρωμαϊκὸν ὁ τύπος τοῦ κακῶς διοικουμένου κράτους. Ὑπάρχει βεβαίως καὶ ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος τούτου, καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ φράσις, ἣν ἀναφέρει ὁ κ. Παλαμᾶς, «μίλα ρωμαίικα»· ἀλλ' ἡ φράσις αὕτη παρέμεινεν ἐκ τῆς συνηθείας, ἣτις προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς διακρίσεως τῆς κοινῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἀπὸ τῆς ἀρχαίας· ὅταν ὁ λαὸς καλῆ ἐλληνικὰ τὴν γλῶσσαν, ἣν ὁμιλεῖ, τὴν ἀρχαίαν καλεῖ «βαθιὰ ἐλληνικά»· ἀλλὰ συνηθέστερον καὶ ἀπλούστερον κάμνει τὴν διαστολὴν ὀνομάζων ρωμαίικη τὴν δημῶδη καὶ ἐλληνικὴν τὴν ἀρχαίαν. Τοῦτο παρετήρησεν ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Dodwell (A classical Tour through Greece κεφ. 5) λέγων ὅτι «τὴν νεωτέραν γλῶσσαν καλοῦσι ρωμαίικη πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, ἣν καλοῦσιν ἐλληνικὴν». Ὁ βαθὺς οὗτος παρατηρητὴς τῶν καθ' ἡμᾶς προσθέτει εἰς ταῦτα, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες τοὺς προγόνους των καλοῦσιν Ἕλληνας καὶ τὴν χώραν των Ἑλλάδα.

Ἡ σημερινὴ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ἕλληνες ὡς ἐθνικοῦ ἡμῶν ὀνόματος δὲν εἶναι, ὡς κατεδείχθη ἐκ τῶν προειρημένων, τεχνητὴ καὶ βεβιασμένη ἀναζωογόνησις νεκροῦ τύπου· τοιαῦται κινήσεις οὐδέποτε εὐδοκίμοισιν, οὐδ' ἐπηρεάζουσι τὸν λαόν. Τὸ κράτος, ὅπου ἀπεδείχθη ἀνίσχυρον νὰ ἐπιβάλῃ τὴν μεταβολὴν τῶν ὀνομάτων τῶν μέτρων καὶ τῶν σταθμῶν, καίτοι εὐθὺς κατὰ τὴν ἰδρυσιν αὐτοῦ ἔθεσε νόμους περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ δεκαδικοῦ συστήματος, θὰ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν ἐλληνικὸν λαὸν νὰ μεταβάλῃ αὐτὸ τὸ ἐθνικὸν του ὄνομα; Ἄλλὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ἡ χρῆσις οὐδέποτε εἶχεν ὀλοσχερῶς ἐκλίπη· οὐδέποτε ἐλησμόνησεν ὁ λαὸς τὴν καταγωγὴν του, τὰς παραδόσεις του, τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας αὐτὸν πρὸς τὸ παρελθόν. Καὶ τὴν ἀδιάσπαστον συνέχειαν τοῦ βίου τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν ἐπωδύνων χρόνων τῆς ὑπὸ τοὺς Τούρκους δουλείας καὶ μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐλευθέρας πατρίδος, συμβολίζει τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλλήνος, κεντρίζον εἰς εὐγενεῖς ἀγῶνας πρὸς ἀνάκτισιν τῆς παλαιᾶς εὐκλείας. Τὸ φρόνημα δὲ καὶ τὴν θέλησιν τοῦ ἔθνους ἐξεδήλωσαν αἱ συνελεύσεις αὐτοῦ κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, ἀναλαβοῦσαι καὶ καταστήσασαι κοινὸν τὸ ὄνομα τοῦτο.

